

Pražské tržnice

„V lůně správy královského hlavního města Prahy již od dlouhé doby pomýšlelo se, by stávající trhy z ulic a náměstí odstraněny byly a v tržnicích své místo našly. Než různé nutné podniky obecné zatlačily otázku tržniční do pozadí. Až v posledním čase o stavbě aspoň jedné tržnice se pomýšlí.“¹

Stavba první pražské tržnice byla zahájena podle projektu Jindřicha Fialky z let 1891 až 1892. Tržnice byla situována poblíž hlavních tepen Starého Města, na místě několika domů a jejich prostorných dvorů. Do nepravidelného půdorysu byla vložena podélná osa tržnice zakončená hlavními vstupy z nynější Rytířské ulice a ulice 28. října. Téměř kolmo na ni byla založena příčná osa. Původně měl být zbourán i obecní dům zvaný Stará rychta a upraven také vjezd z ulice Na můstku. Po obou stranách těchto základních tras byly v interiéru umístěny stánky pro prodej potravin. Řazení nosných sloupů bylo přizpůsobeno typizovaným rozměrům stánků.

Nad křížujícími se hlavními loděmi je tržnice zvýšená a zakrytá sedlovou střechou. Zbývající doplňková pole mají střechy shedové. Klenba nad křížením završená osmibokou kupolí i kruhové vylehčení vazníku jsou výsledkem dispozičního a konstrukčního řešení stejně jako lomenice vzniklé při prostupu shedových střech s hlavními loděmi. Jedinými dekorativními prvky, které si architekt v interiéru dovolil, jsou hlavice litinových sloupů a jejich profilované dřívky, půlkruhové záklenky oken a jejich šambrány.

Přesto takto vzniklý prostor „jednoduchý a tovární“, dle Fialkových slov, má svoji duši, originalitu a odráží myšlenku výtvarně citícího architekta konce 19. století. Představená kulisa fasády je pak na rozdíl od interiéru produktem netektonické dekorativní vlny své doby. Fasáda do Rytířské ulice je součástí kompaktní uliční fronty. Respektuje její výškovou hladinu a členění. Je bohatě zdobená sloupky a pilastry, bosáží, kuželkami v parapetech a segmentovými a trojúhelníkovými tympanony nad okny. Celá fasáda je zakončena římsou s girlandami, která nese atiku zdobenou vázami. Na rozdíl od dalších tržnic — smíchovské a vinohradské — skrývá se staroměstská tržnice uvnitř bloku a vstupní trakt propojený s vlastní velkoprostorovou halou neodráží její objemové řešení. O existenci základní osy svědčí hlavní vjezd, klenutý a zdobený malbami a plastickou štukovou dekorací. Uplatňuje se v mírně předstupujícím rizalitu podepřeném po obou stranách atlanty. Renesancí

Staroměstská tržnice, interiér z přelomu století

ovlivněná dekorativní výzdoba odpovídá prvenství této budovy v řadě pražských tržnic. Bezprostředně po ní však následovaly další již zmíněné, smíchovská a vinohradská.

Vinohradská tržnice tvoří samostatnou hmotu mezi ulicemi Vinohradskou, Budečskou, Slezskou a U tržnice. Byla realizována roku 1902 podle projektu arch. Antonína Turka. Budova stojí v mírném svahu, takže se z ulice Slezské vstupuje přímo do její dvorany, kdežto z ulice Vinohradské je nutno použít dvoukřídlého schodiště s kuželkovým zábradlím. Dvorana je průchozí. Interiér tržnice tvoří bazilikální trojlodí o sedmi nestejně širokých polích. V krajním severním poli zabírá část hlavní lodi vestavba s terasou nad schodištěm severního vstupu. Z horní podesty tohoto schodiště vedou dveře na balkón nad Vinohradskou třídou. Vlastní bazilika je rozdělena dvěma řadami ocelových příhradových pilířů, nesoucích střešní konstrukci

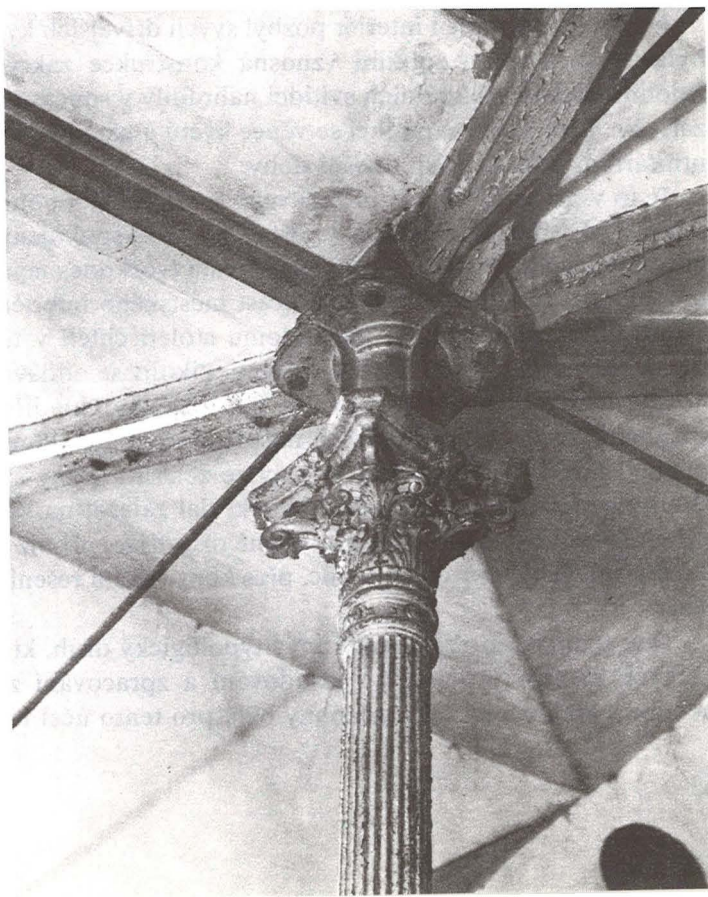
rovněž z příhradových nosníků. Převýšená část hlavní lodi je po obou podélných stranách úplně prosklená. Boční lodě jsou prosvětleny půlkruhově zaklenutými okny.

Exteriér budovy respektuje její bazilikální charakter. Převyšující štíty hlavní lodi jsou segmentově zakončené vyloženou římsou a ohraničené po stranách párem věžiček, které mají čtyřhrannou helmici završenou makovicí, původně zlacenou. Štíty z velké části prosklené zakrývají sedlovou střechu a na jejich vrcholu je kamenný reliéfní znak Královských Vinohrad. Boční lodi jsou opatřeny pultovými střechami o malém spádu. Jejich čela jsou zakrývána atikou, která obíhá nároží. Na úrovni dvorany je na obou hlavních průčelích sloupová edikula se segmentovým záklenkem. Jižní strana obsahuje vstupní portál s původními dveřmi, severní je kromě toho doplněna vstupem na balkón. Sloupy portiků jsou zakončeny alegorickými plastikami litými z umělého kamene. Celá fasáda je zvýrazněna plastickou bosáží.

Neméně dekorativní byla Ústřední tržnice smíchovská, kterou navrhl o tři roky později dr. Alois Čenský na pozemcích bývalé botanické zahrady na Smíchově.

„Obec Smíchovská přihlížela k různým hygienickým vadám stávajícího tržiště na

Staroměstská tržnice, hlavice nosného sloupu

Jakubském náměstí a k naprostému nedostatku společenských a spolkových místností, jichž potřeba byla občanstvem již dlouhou dobu pociťována, získala vhodnou koupí blok o výměře asi 5600 m² mezi třídou Královskou a Preslovou a určila jej k stavbě tržnice a Národního domu.“²

Se stavbou tržnice se začalo roku 1906 a budova byla odevzdána svému účelu 31. 12. 1908. Budova má obdélníkový půdorys a hmotově je opět komponována jako trojlodní bazilika. Vyvýšenou 16,5 m vysokou střední loď tvoří šest plných vazeb uložených na dvanácti montovaných sloupech. Kryt střechy je břidlicový. K osvětlení tržní síně bylo použito, kromě oken umístěných v průčelí ve štítech a v podélných svislých stěnách hlavní lodi, střešních světlíků. Svislé plochy okenní byly zaskleny šňůrkovaným sklem, šikmé strany světlíků skly s drátěnou vložkou, vlysy okenní, vchodové dveře a stěny barevným tlačným sklem.

Obě štítové zdi i postranní pásy pláště v parteru byly pokryty bohatým štukovým dekorem, od něhož byly dnes již z velké části očištěny. Zmizely koncové vázy s vějířem listoví na atice, jejichž umístění korespondovalo s vertikálním pilastrovým členěním fasády. Ojedinele se zachovala výzdoba pilastrů samých. Plastické nápisy byly vymazány. Okna a dveře, které tvořily s budovou jednotný celek, byly nahrazeny secesi cizími prvky vyrobenými z hliníkových profilů a vlnitého plechu. Tyto prvky nerespektují členění ani charakter budovy. O bohatosti původního dekoru svědčí pouze zdobný motiv ve vrcholu obou štítů se znakem města Smíchova.

Nejen exteriér, ale i interiér pozbyl svých dřívějších kvalit. Prostorná hala tržnice byla přestropena a subtilní vzorná konstrukce zakryta hliníkovými podhledy. Zdobné detaily originálních svítidel nahradily v současné době jednotně používané zářivky. Také štukové pnoucí se věnce květů a listů nad vstupními dveřmi ustoupily utilitárním požadavkům dnešní doby.

Je to však opravdu náš požadavek? Smíříme se s pouhým konstatováním těchto ztrát? Vždyť tržnice, které byly postaveny pro uspokojení potřeb občanů pražských měst Smíchova, Vinohrad a Starého Města tvoří dnes nejen svým umístěním a hmotou, ale i dekorem hodnotnou součást městského interiéru.

„Řadovi“ občané žijící na přelomu století chtěli v těchto tržnicích nakupovat ovoce, zeleninu, drůbež, ryby a zvěřinu, nikoliv se oddávat rozjímání. Tržnice obsahovaly metry obchodních ploch a další plochy chladíren, mrazíren, sklepů, dále strojovnu, restauraci a příslušné místnosti obytné a administrativní. Byly to jednoduché funkční velkoprostorové haly ze železa a litiny s odkrytou konstrukční sítí sloupů a vazníků. A přesto si architekt dal záležet na všech součástech stavby, od urbanistického konceptu a promyšlené dispozice, při níž opíral své zkušenosti z výstavby velkých evropských tržnic, přes konstrukční řešení až po jednotlivý detail fasády.

Tyto tržnice reprezentovaly nový typologický druh, který byl diktován potřebou velkých prostor pro prodej, skladování a zpracování zboží. Kovová konstrukce schopná překlenout velké rozpory byla pro tento účel ideální.

Vinohradská tržnice, hlavní dvorana

Železo se svými modifikacemi nebylo novým materiálem. Používalo se již mnohem dříve, avšak trvalo staletí, než se přišlo na vhodný způsob zpracování a vytvoření patřičných kvalit pro použití ve velkém množství. Teprve roku 1767 v Anglii, kdy rodina Darby vyrobila první lité kolejnice, začíná etapa širokého použití železa i ve stavebnictví. Nedá se ještě mluvit o architektuře v pravém slova smyslu, protože po dlouhou dobu byly železné konstrukce navrhovány strojními inženýry. Darbové užili svých znalostí konstrukcí z litého železa při stavbě prvního litinového mostu přes řeku Severn v roce 1775. Vytvoření železné nosné sítě umožnilo odlehčení

Vinohradská tržnice, hlavní schodiště

Vinohradská tržnice, nárožní věžičky

hmotných výplní a prosklení velkých ploch. Spojení železa a skla začíná být příznačné pro prostory výstavní a nákupní. Někdy nejde o provedení v celém rozsahu, ale o omezenou část nosné konstrukce a zastřešení. Nejtypičtějším prvkem v počátcích rozvoje železných konstrukcí je litý sloup, který ve svém tvarosloví užíval klasických slohů.

Obliba železných konstrukcí v té době byla odůvodněna větší bezpečností při požárech, než měly konstrukce dřevěné, dále ekonomičností, jednoduchostí výroby a větší únosností na větší rozpětí. Další výhodou byla možnost jednoduchého ztvárnění, a tím i masovost produkce. Těchto výhod bylo využito při výstavbě knihoven, kostelů, výstavních pavilónů, obchodních domů i zmíněných tržnic.

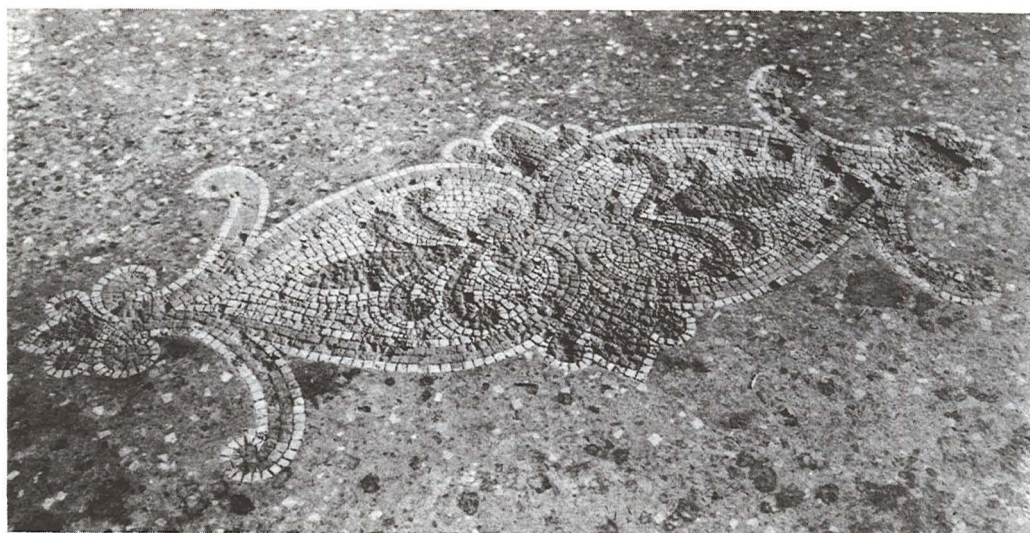
„Jako v Paříži, tak i Berlíně, Vídni, Frankobrodu nad Mohanem, Drážďanech, Hannoveru a jinde, seznala se u nás důležitost tržnic a postupem času staví a bude se stavěti v městech jedna tržnice za druhou.“³

V českých zemích byla nejrozsáhlejší síť tržnic v Praze. Bohužel však musíme zdůraznit minulý čas, neboť původní pražské tržnice nenávratně mizí, ačkoliv tento způsob prodeje ještě není přežitý, o čemž svědčí množství nevzhledných stánků na pražských ulicích i na exponovaných prostranstvích města (Gorkého náměstí, Havelský trh, Václavské náměstí). Připomeňme si na tomto místě opět úvodní citát „od dlouhé doby pomýšlelo se, by stávající trhy z ulic a náměstí odstraněny byly a v tržnicích své místo našly.“ Neměly bychom se tedy i dnes snažit přesunout do velkoprostorových dvoran provoz z pouličních kiosků vyrobených z vlnitého plechu, které narušují opticky a esteticky malebná prostranství historického jádra Prahy? Tržnice jsou dodnes funkční jako současný typ prodeje, o čemž svědčí studie na nové velkokapacitní prodejny. Byla například zpracována studie na absurdní využití nádraží Těšnov pro tržní účely. Znamená to rozsáhlou adaptaci objektu, který nikdy obchodu nesloužil, a nemá proto patřičné zázemí.

Další odpovědi na požadavek doplnění obchodní sítě je projekt na velkokapacitní prodejnu zeleniny na Gorkého náměstí. Zdánlivě je to v pořádku. Bývalý Senovážný trh založený jako součást koncepce Nového Města Karlem IV. by měl i nadále sloužit jako tržiště. Bylo navrženo zastavět tento historický prostor provizorní, ale přesto velmi hmotnou typizovanou kovovou konstrukcí systému Kord (výrobce Rudné doly Jeseník), naprosto nevhodnou do městské památkové rezervace.

Jsou navrhována nová složitá a finančně nákladná řešení a přitom by se místo nádraží mohly rekonstruovat původní tržnice, které příznivě dotvořily na přelomu

Vinohradská tržnice, původní mozaika podlahy

Smíchovská tržnice, celkový pohled

19. a 20. století ucelené urbanistické celky pražských měst. Jejich zachování by mohlo být významným dokladem nebývalé uměleckořemeslné práce i kvalitní běžné řemeslné produkce přelomu 19. a 20. století. Reprezentují technickou úroveň a rozvoj železných konstrukcí a jsou svědectvím vývoje stavebních typů.

V současné době se však tento jedinečný typologický druh má likvidovat, ať už plánovanou demolicí nebo devastující adaptací. Ačkoliv se projektanti ve svých technických zprávách přímo chlubí svým citem pro respektování historických hodnot a investoři a dodavatelé těchto staveb se na ně odvolávají při nárokování finančních nákladů, je výsledek zcela v rozporu s památkovými a výtvarnými kvalitami objektů.

Probíhající rekonstrukce Staroměstské tržnice má mimo jiné za úkol zbavit vyvážený celek všech charakteristických detailů. Rozlehlý prostor bude zakryt unifikovanými hliníkovými podhledy, jimiž bude návštěvník opticky přitlačen k zemi. Profilované podpůrné sloupy budou zality železobetonem a všechny průhledy do zajímavé sítě kovových žebër konstrukce budou pietně vyhrazeny několika jedincům ke studijním účelům.

Vinohradská tržnice, jejíž budova obsahuje většinu původních detailů, jako jsou kovová okna, dveře s dekorativními výplněmi, terazzové ozdobné detaily, kamenické články a lité plastiky na fasádách, je určena k demolici.⁴ Na jejím místě má stát železobetonová „kostka“ s konstrukčním systémem typizovaným pro všechny budo-

vy vyráběné jako na běžícím pásu bez ohledu na jejich určení. Novostavba má sloužit převážně administrativě.⁵

Smíchovská tržnice tvořící na přelomu století součást nového centra Smíchova již většinu svých zdobných detailů pozbyla. Barevná skla oken byla oslepena. Dekorativní štuková výzdoba v interiéru, stejně jako zajímavá síť konstrukčních vazníků byla zakryta. Radikální zásahy do podstaty budovy způsobily její vyjmutí z památkové ochrany. Zbylá secesní výzdoba obou průčelí však dosud svědčí o hodnotě a kultivovanosti celkové koncepce.

Položme si otázku: Je to jen záležitostí památkových orgánů nebo je to věc všech Pražanů chránit malebné centrum Prahy od jednotných hranatých „krabic“ obložených plechem? Detail těchto nových obchodních staveb, jejich utilitární pojetí, jejich necitlivé a často architektonicky a řemeslně nečisté provedení podtržené nevhodnou barevností, působí chladně a odlidštěně i v průmyslově vyráběných sídlištích. Jejich uplatnění v historickém městě, plném individuálních prvků, kde každý dům, ulice, blok i čtvrť má svůj ráz, je naprosto nevhodné. Nejde zde o to, abychom se obdivovali na každém kroku velkolepým uměleckým dílům. Proč však nerespektovat individuální charakter stavebního řemesla? Vždyť ani tehdy, v době vzniku pražských tržnic, nechtěli investoři a tvůrci vytvářet velké umění. Výstavba tržnic na přelomu 19. a 20. století nebyla vyvolána touhou po estetickém zážitku, ale potřebou. Přesto jejich konstrukční systém, výplňové zdivo a zdobné prvky tvoří jeden celek, který vhodně zapadá do kontextu.

Je třeba se nyní zamyslet. Musí opravdu z Prahy mizet veškerý charakteristický dekorativní detail, krámky s citlivě pojatými portály a dokonce celé ještě funkční budovy? Proč si toto komorní město, které má svůj půvab ve velké škále slohů a jejich srostlic včetně eklektického prolínání historického tvarosloví a naturalistických motivů na objektech 19. a začátku 20. století, neponechá svoji jedinečnost? Proč nechrání detail svého interiéru, který při průběžné údržbě může i nadále sloužit a udivovat svou rozmanitostí a účelnou technickou jednoduchostí své návštěvníky? Proč musí jednotné kovové profily a podhledy Feal, stejně jako atiky a parapety z vlnitého plechu nahradit dřevěné profilované portály, lité a kované mříže, historické dekorativní stropy? Proč by měly být postupně všechny dekorace průčelí nahrazeny boletickými panely bez ohledu na to, zda jde o skladiště, poštu, kino, obchodní dům nebo zmíněné tržnice? Jak zabránit tomu, aby Prahu nezahltila uniformita typizovaných prvků a celých staveb, často velmi nekvalitně provedených? Není zachování a rehabilitace pražských tržnic jedním z možných příspěvků k záchraně uceleného historického jádra Prahy?

POZNÁMKY

- ¹ Fialka, J.: Návrh na tržnici pro drobný prodej na Starém Městě pražském, Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém XXVI, 1892, s. 110.
- ² Čenský, A.: Ústřední tržnice pro drobný prodej na Smíchově, Architektonický obzor VIII, 1909, s. 3/11, 4/15.
- ³ viz pozn. 1.
- ⁴ „Uvolnění pozemku pro výstavbu nového objektu bude provedeno úplnou demolicí až na základovou spáru“ — Projektový úkol — Vinohradská tržnice 1981.
- ⁵ V době, kdy byl článek v tisku, bylo rozhodnuto, že se vinohradská tržnice bourat nebude. Problém ale není ještě dořešen.

LITERATURA

- Kořán, J.: Staré české železářství, Praha 1946.
- Poche, E.: Česká umělecká litina, Příloha Hutnických listů IV a V.
- Joedicke, J.: Geschichte der modernen Architektur, Verlag Gerd Hatje, Stuttgart, 1970.
- Havrdá, T.: Les Halles — Nové srdce Paříže, Čs. architekt 1979
- Fialka, J.: Návrh na tržnici pro drobný prodej na Starém Městě pražském, Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém, roč. XXVI, 1892.
- Čenský, A.: Ústřední tržnice pro drobný prodej na Smíchově, Architektonický obzor, VIII, 1909.

PRAMENY

- Vinohradská tržnice, projektový úkol, J. Matyáš, L. Štefek, 1981.
- Stavební archiv ONV 1, 2 a 5.
- Archív Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody.
- Stavebně-historický průzkum Praha 1-Staré Město, SÚRPMO.
- Projektový úkol, Rekonstrukce staroměstské tržnice, 1972, 1977, Státní projektový ústav obchodu, středisko Praha.